

ՍԱՐԳԻՍ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ՀԱԱՀ ապրանքագիտության և
մարքեթինգի ամբիոնի ասպիրանտ

ՄՍԻ ՇՈՒԿԱՅԻ ՆԵՐԿԱ ՎԻՃԱԿԸ ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ-ՈՒՄ

Չնայած վերջին տասնամյակում երկրի տնտեսության զարգացմանն ուղղված աշխատանքների իրականացմանը և տեղական արտադրության աշխուժացմանը, հայաստանյան մսի շուկային դեռևս հատուկ են այնպիսի լուրջ խնդիրներ, որոնք կապված են սպառման անբավարարության և տարածքային էական տատանումների, արտաքին կախվածության սպառնալիքի, ռեսուրսների օգտագործման ցածր մակարդակի, մսի պահանջարկի և առաջարկի անհավասարակշռության, զների կայունության և որակի ապահովման, որակի վերահսկողության և զարգացած շուկայական տնտեսության մեխանիզմների ներդրման հիմնահարցերի հետ:

Հետազոտության մեջ ներկայացվում է մսի շուկայի բաղադրիչների փոփոխությունն ըստ հիմնական տարրերի՝ մսի պահանջարկի և առաջարկի կառուցվածք, արտադրության կառուցվածքային շարժընթաց, զների շարժ, մսի սպառման մակարդակի և էներգետիկայի փոփոխություններ:

Հիմնաբառեր. մսի շուկա, միս, սննդի լիարժեքություն, ինքնաբավության մակարդակ, պահանջարկ, առաջարկ, զներ, ներկրում, սպառում
JEL: D24, D49, E31, E39, Q18, Q19

Սննդի օրաբաժնի լիարժեքության ցածր մակարդակը լրջագույն խնդիր է ամբողջ աշխարհում, որը հղի է մարդու առողջության համար անցանկալի բազմաթիվ հետևանքներով: Անբավարարության խնդիրը առավելապես սուր է արտահայտված կենդանական ծագման բարձրարժեք սպիտակուցներով հարուստ մթերքների առումով, որոնց շարքն է դասվում միսը: Շատ անհամաչափ է մսի սպառման տարածքային պատկերը տարբեր տարածաշրջանների ու երկրների առումով՝ պայմանավորված դրանց միջև առկա տնտե-

սական զարգացման անհավասարությամբ: Օրինակ՝ եթե Եվրոպայում 1 շնչի հաշվով սպառվում է միջինը մոտ 80 կգ միս, ապա Աֆրիկայում՝ 4.8 անգամ պակաս կամ 16.7 կգ, ինչը նկատելի է նաև զարգացած և զարգացող երկրների համեմատության պարագայում: Օրինակ՝ ԱՄՆ-ում 2015 թ. 1 շնչի հաշվով սպառվել է մոտ 121, իսկ հարևան Թուրքիայում՝ 36.8 կգ միս կամ 3.2 անգամ պակաս¹: Սպառման անբավարարության խնդիրը բնորոշ է նաև մեր տարածաշրջանին և Հայաստանին, որտեղ մսի և մսամթերքի տարեկան սպառումը 1 շնչի հաշվով ցածր է աշխարհի նույն ցուցանիշից մոտ 1.8 անգամ և կազմում է 23.2 կգ (աղյուսակ 3), որը տատանվում է նաև ըստ մարզերի և Երևան քաղաքի: Այս պարագայում մտով ապահովվածության մակարդակի բարձրացումը պահանջում է տեղական արտադրության ավելացում, իրացման համակարգի բարելավում, տեղական շուկաների զարգացման համար նպաստավոր պայմանների ստեղծում: Սակայն անհրաժեշտ է նշել մտով ապահովվածության մակարդակի օպտիմալ գնահատման անհրաժեշտության մասին, քանզի մսի ինքնաբավության ցուցանիշի դիտարկումը թույլ է տալիս ասելու, որ այն անկատար է:

Աղյուսակ 1

Մսի պահանջարկի և տեսականու կառուցվածքը ՀՀ-ում²

Մսի տարեկան պահանջարկը մեկ շնչի հաշվով					
1	2838 կկալ/օր նորմայի դեպքում	որից	Ընդամենը	կգ	75
				%	100
			տավարի	կգ	32.5
				%	43.3
			խոզի	կգ	14
				%	18.6
			ոչխարի	կգ	12
				%	16
			թռչնի	կգ	12
				%	16
այլ	կգ	4.5			
	%	6.0			
2	2412 կկալ/օր նորմայի դեպքում	որից	Ընդամենը	կգ	36.5
				%	100
			տավարի	կգ	17.5
				%	47.2
			խոզի	կգ	10
				%	27.7
			ոչխարի	կգ	3
				%	8.3
			թռչնի	կգ	6
				%	16.6

¹ Հաշվարկված է FAO Food Outlook BIENNIAL REPORT ON GLOBAL FOOD MARKETS, Trade and Market Division of FAO // Rome, June 2016, էջ 106, և Statistical database of FAO // <http://faostat3.fao.org/home/E> տվյալների հիման վրա:

² Տե՛ս Կ.Ա. Գրիգորյան, Պարենային անվտանգության ապահովման և աղքատության նվազեցման հիմնախնդիրների լուծման ուղիները ՀՀ-ում, Եր., ՀՊԱՀ, 2011, էջ 115, 166–174:

Դա պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ բանաձևը, որով հաշվարկվում է մսի ինքնաբավության ցուցանիշը (կիրառվում է նաև այլ պարենամթերքների ինքնաբավության աստիճանը հաշվարկելու համար)³, բնութագրում է ազգային ռեսուրսների տեսակարար կշիռը մսի համախառն առաջարկում: Այսպես՝

$$U_{\text{մի}} = \frac{U_{\text{րմ}}}{U_{\text{րմ}} + U_{\text{ց}} - U_{\text{հմ}}} \times 100, \quad (1)$$

որտեղ՝

- $U_{\text{րմ}}$ - մսի արտադրություն,
- $U_{\text{ց}}$ - մսի ներմուծում,
- $U_{\text{հմ}}$ - մսի արտահանում,
- $U_{\text{մի}}$ - մսի ինքնաբավության աստիճան:

Մինչդեռ, մեր կարծիքով, դա պետք է արտահայտի երկրի բնակչության պահանջմունքի՝ սեփական ռեսուրսներով ապահովվածության աստիճանը: Ընդ որում, պահանջմունքի հաշվարկման հիմքում պետք է լինի մսի սպառման գիտականորեն հիմնավորված ֆիզիոլոգիական նորմը (75 կգ)⁴: Դրան համապատասխան՝ մսի առանձին տեսակների սպառման մակարդակները (աղյուսակ 1), որոնք ապահովում են մարդու առողջ կենսագործունեությունը և զարգացումը, պետք է լինեն ուղենիշ հասարակության և պետության համար: Ինքնաբավության մակարդակը կարելի է հաշվարկել հետևյալ բանաձևով.

$$U_{\text{մի}} = \frac{U_{\text{րմ}} + \eta_{\text{մտ}} - U_{\text{հմ}}}{\eta_{\text{ց}}} \times 100, \quad (2)$$

որտեղ՝

- $\eta_{\text{մտ}}$ - մսի պահուստները տարեսկզբին,
- $\eta_{\text{ց}}$ - մսի պահանջմունքը:

Քանի որ պահուստները և արտահանումը, ըստ տարիների, փոքր են լինում (օրինակ՝ 2014 թ. տավարի, խոզի, թռչնի, ոչխարի և այծի մսի պահուստները կազմել են, համապատասխանաբար՝ 0.8, 1.2, 1 և 3.5%, իսկ արտահանումը՝ 0.5, 1.8, 3.2 և 2.3% արտադրության նկատմամբ)⁵, ուստի դրանց ազդեցությունը ինքնաբավության մակարդակի վրա աննշան է: Մսի ինքնաբավության ցուցանիշի հաշվարկը, ըստ (2) բանաձևի, ներկայացված է աղյուսակ 2-ում:

Վարչահրամայականից շուկայական տնտեսությանն անցումը հնարավորություն տվեց ձևավորելու օրենսդրական, իրավական այն դաշտը, որն ապահովեց սեփականատիրության ձևերի, գործարարության զարգացումը հանրապետությունում: Դրա արդյունքը միս արտադրող հարյուրհազարավոր տնտեսությունների և մի քանի տասնյակ վերամշակող կազմակերպությունների առկայությունն է (ըստ սեփական ուսումնասիրության):

³ Տե՛ս ՀՀ ԱՎԾ, Պարենային ապահովություն և աղքատություն, Եր., 2015 թ. հունվար-սեպտեմբեր, էջ 77:

⁴ Տե՛ս Հ.Մ. Մամիկոնյան, Սննդարդյունաբերության էկոնոմիկա, Եր., ՀԱԱՀ, 2013, էջ 9:

⁵ Տե՛ս ՀՀ ԱՎԾ, Պարենային ապահովություն և աղքատություն, Եր., 2015 թ. հունվար-սեպտեմբեր, էջ 75:

Աղյուսակ 2

Մսի պահանջարկի և արտադրության հաշվեկշիռը ՀՀ-ում⁶

N	Ցուցանիշներ	Չափի միավոր	2005	2010	2015	2015/2005, %	
1	Ընդամենը պահանջն ըստ 2838 կկալ/օր նորմայի	հազ. տ	241.4	227.5	225.7	93.5	
	որից	տավարի մսի	հազ. տ	104.6	98.6	97.8	93.4
		խոզի մսի	հազ. տ	47.8	42.4	45.6	95.4
		ոչխարի մսի	հազ. տ	38.6	36.4	36.1	93.5
		թռչնամսի	հազ. տ	38.6	36.4	36.1	93.5
2	Արտադրությունը, ընդամենը	հազ. տ	56	69.5	102.8	183.5	
	որից	տավարի մսի	հազ. տ	34.4	48	64.9	188.6
		խոզի մսի	հազ. տ	9.4	7.9	20.7	220.2
		ոչխարի մսի	հազ. տ	7.6	8.2	9.2	121.0
		թռչնամսի	հազ. տ	4.6	5.4	8.5	184.7
3	Արտահանումը, ընդամենը	հազ. տ	1.0	0.4	1.5	150.0	
	որից	տավարի մսի	հազ. տ	0.8	0.3	0.45	56.2
		խոզի մսի	հազ. տ	0.2	0.1	0.45	225
		ոչխարի մսի	հազ. տ	0	0	0.3	-
		թռչնամսի	հազ. տ	0	0	0.2	-
4	Պահուստները, ընդամենը	հազ. տ	1.0	0.8	1.1	110.0	
	որից	տավարի մսի	հազ. տ	0.5	0.4	0.5	100.0
		խոզի մսի	հազ. տ	0.2	0.1	0.2	100.0
		ոչխարի մսի	հազ. տ	0.1	0.1	0.1	100.0
		թռչնամսի	հազ. տ	0.2	0.2	0.3	150.0
5	Սեփական ռեսուրսներով ապահովվածության մակարդակը	%	23.1	30.7	45.3	-	
	այդ թվում	տավարի մսի	%	33.0	48.7	66.4	-
		խոզի մսի	%	19.6	18.6	44.8	-
		ոչխարի մսի	%	19.9	22.8	24.6	-
		թռչնամսի	%	12.4	15.3	23.8	-

Չնայած այս ամենին, դեռևս զգալի է արտաքին աշխարհից հայաստանյան մսի շուկայի կախվածությունը, որի 37%-ից ավելին ձևավորվում է ներկրումների հաշվին՝ ծախսելով շուրջ 83.6 մլն ԱՄՆ դոլար (բացառությամբ ոչխարի և այծի մսի)⁷: ՀՀ-ն ներկրում է մսի բոլոր տեսակները: Այսպիսի կախվածությունը խոչընդոտ է ստեղծում պարենային անվտանգության ապահովման ճանապարհին, ուստի այդ բարդ խնդրի լուծումը պահանջում է տեղական արտադրողների և պետության ջանքերի միավորում և անասնաբուծության ոլորտի հետևողական զարգացում: Մասնավորապես՝ ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարության կողմից 2007–2015 թթ. իրականացվել է տավարաբուծության զարգացման ծրագիր՝ 19.3 մլրդ դրամ բյուջեով, որի շնորհիվ արտասահմանից ՀՀ են ներկրվել և գյուղացիական տնտեսություններին տարածամկետ վճարման պայմանով տրամադրվել բարձր մթերատու հոլշտինյան, շվից և սիմենթալ ցեղատեսակների կենդանիներ⁸: Սահմանվել են մատչելի լիզինգային պայմաններ գյուղացիական տնտեսությունների համար՝ նախատեսված քառամյա ժամանակահատվածում լիզինգի ընդհանուր արժեքի

⁶ Կազմված է ըստ ՀՀ ԱՎԾ, Պարենային ապահովություն և աղքատություն, Եր., 2011 թ. հունվար-սեպտեմբեր, էջ 69, 2006 թ.՝ էջ 68, Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք, 2010, էջ 24, 2006՝ էջ 25: 2015 թ. տվյալները սեփական հաշվարկների արդյունք են:

⁷ Տե՛ս ՀՀ ԱՎԾ, ՀՀ արտաքին առևտուրը 2014 թ. (ըստ արտաքին տնտեսական գործունեության ապրանքային անվանացանկի 2-նիշ դասակարգման), էջ 49:

⁸ Տե՛ս ՀՀ Կառավարության 2007 թ. մարտի 22-ի N 336-Ա որոշումը ՀՀ-ում տավարաբուծության զարգացման ծրագիրը հաստատելու և ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարությանը գումար հատկացնելու մասին:

10%, 20%, 30% և 40%-ի չափով մարման նպատակով, համապատասխանաբար՝ I, II, III, IV տարիներին⁹: Ծրագրի իրականացումը նպաստել է լրացուցիչ 8 հազ. տոննա մսի արտադրությանը, ինչը տավարի մսի արտադրության 71.5% հավելաճում ունեցել է ավելի քան 20% մասնաբաժին: Արդյունքում՝ գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի արժեքի ավելացումը մսի արտադրության հաշվին, յուրաքանչյուր տարվա համար, կազմել է 6 մլրդ դրամ (48 մլրդ դրամ ամբողջ ժամանակահատվածի հաշվով):

Աղյուսակ 3

Մսի սպառման ինքնաբավության և շուկայի կառուցվածքային փոփոխությունները ՀՀ-ում¹⁰

N	Ցուցանիշներ	Չափի միավոր	2005	2010	2015
1	Մսի պահանջարկը, ընդամենը	հազ. տ	241.4	244.6	225.7
	Մսի առաջարկը, ընդամենը	հազ. տ	95.4	129.8	159.2
2	արտադրությունը և որից	հազ. տ	57	70.3	104.3
	պահուստները ներկրումները	հազ. տ	38.4	59.5	55.2
3	Ներկրումներից կախվածությունը տավարի մսի	%	41.1	46.2	37
	այդ թվում խոզի մսի	%	25	15.7	12.1
	թռչնամսի	%	43.9	60.6	45.8
	ոչխարի և այծի մսի	%	81.3	87.7	80.1
4	Մսի էներգետիկան, ընդամենը	մլրդ կկալ	170.1	218.2	288
	որից արտադրված մսինը	մլրդ կկալ	112.8	140.2	212.7
	ներկրված մսինը	մլրդ կկալ	57.3	78.0	75.3
5	1 կգ մսի էներգետիկան, միջինը	կկալ	1802	1691	1822
	այդ թվում արտադրված մսինը ներկրված մսինը	կկալ	2014	2017	2069
		կկալ	1492	1311	1364

Տավարի մսի տեղական արտադրության այսպիսի զարգացումը նպաստել է ներկրումներից կախվածության ցուցանիշի կրկնակի անկմանը, և հեռանկարում այն կշարունակի նվազել՝ նկատի առնելով ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարության կողմից ոլորտի զարգացման ուղղությամբ իրականացվող աշխատանքների շարունակականությունը՝ տոհմային գործի զարգացման միջոցառումներ (տարեկան մոտ 250 մլն դրամ ֆինանսավորմամբ), խոշոր եղջերավոր անասունների տոհմային և մթերատու հատկանիշների բարելավման միջոցառումների ծրագիր (տարեկան մոտ 650 մլն դրամ ֆինանսավորմամբ), գյուղատնտեսական կենդանիների արհեստական սերմնավորման միջոցառումներ (տարեկան մոտ 150 մլն դրամ ֆինանսավորմամբ), բնական կերահանդակների (արոտավայրերի) օգտագործման վիճակի բարելավման միջոցառումներ (տարեկան մոտ 750 մլն դրամ ֆինանսավորմամբ)¹¹:

Սակայն իրավիճակը հիմնախնդրային է խոզի և հատկապես թռչնամսի շուկայում՝ հաշվի առնելով համապատասխանաբար՝ 45.8 և 80.1% ներկրումները:

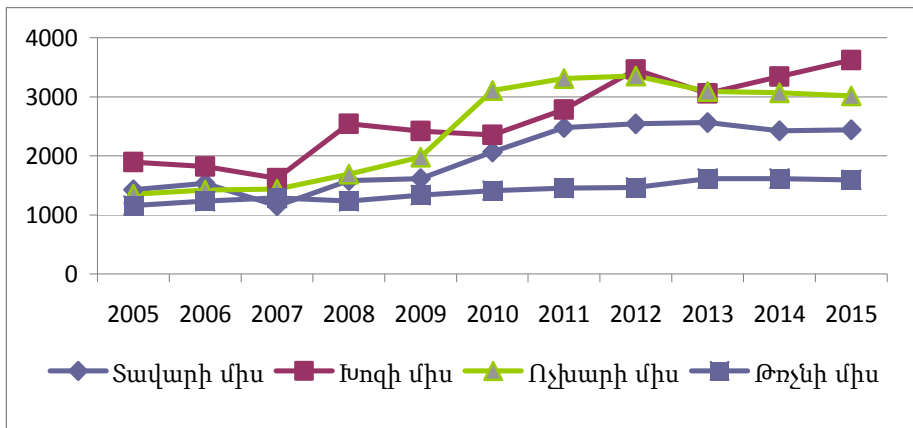
⁹ Տե՛ս ՀՀ Կառավարության 2007 թ. նոյեմբերի 1-ի N1289-Ա որոշումը ՀՀ-ում տավարաբուծության զարգացման ծրագրի շրջանակներում ձեռք բերված տոհմային երիցները տարածանկետ վճարման պայմանով հանձնելու մասին:

¹⁰ Կազմված է ըստ ՀՀ ԱՎԾ, Պարենային ապահովություն և աղբատություն, 2011, էջ 69, 2006՝ էջ 68: **Կ.Ա. Գրիգորյան**, նշվ. աշխ., էջ 173, 2015 թ. տվյալները սեփական հաշվարկների արդյունք են:

¹¹ Տե՛ս ՀՀ գյուղատնտեսության 2015–2025 թթ. կայուն զարգացման ռազմավարության կատարումն ապահովող միջոցառումների ցանկ:

մներից կախվածության ցուցանիշները (աղյուսակ 3): Թեպետ դրանք նվազել են 2010 թ. համեմատությամբ, բայց աղքատության դեռևս բարձր մակարդակի (30%՝ 2014 թ.)¹² և բնակչության ցածր գնողունակության պատճառով մեծ է պահանջարկը ներկրվող մսի նկատմամբ, քանի որ այն էժան է տեղական մսից (խոզինը՝ 30–35%-ով, իսկ թռչնինը՝ 45–50%-ով)¹³, ուստի սպառողի համար որպես այլընտրանք է ծառայում: Սա հանգեցրել է մսի շուկայի կառուցվածքի վատացմանը՝ ցածր էներգետիկ արժեքավորություն ունեցող ներկրվող թռչնի մսի տեսակարար կշռի ավելացման պատճառով, որ արտահայտվում է մսի էներգետիկայի ցուցանիշի անկմամբ: Ղա պայմանավորում է ներկրվող մսի էներգետիկայի 9.1% նվազումը՝ ի տարբերություն արտադրվածի, որի էներգետիկան աճել է մոտ 1%-ով (աղյուսակ 3): Իր որակական հատկանիշներով նույնպես ներկրված միսը հետ է մնում տեղականից, և շատ դեպքերում սպառողների վստահության աստիճանը ցածր է դրա ծագման հուսալիության ու որակի նկատմամբ, ըստ այդմ՝ ավելի մեծ է տեղական արտադրության մսի նկատմամբ պահանջարկը¹⁴: Սա պայմանավորում է տեղական արտադրության զարգացման անհրաժեշտությունը, որն իր որակական հատկությունների, սպառողների վստահության առումներով դուրս է մրցակցությունից, իսկ արտադրության արդյունավետության մակարդակի բարձրացման պարագայում կարող է նաև մրցակից լինել ներկրված մսին:

Մսի շուկայի բացասական կառուցվածքային տեղաշարժերին զուգահեռ, սպառողները սկսել են 1.8 անգամ ավելի վճարել սպառվող մսի յուրաքանչյուր 1000 կիլոկալորիայի դիմաց (աղյուսակ 4), որը նաև գնաճի հետևանք է: Մսի շուկայում առավել կայուն է եղել թռչնի մսի գնաճի շարժընթացը, իսկ մսի այլ տեսակների գների հարաշարժությունը տատանողական բնույթ է կրել: Խոզի մսի գների տատանումների վրա մեծապես ազդել են գլխաքանակի աճի և անկման փուլերը: Առավել ակնառու էին 2008 թ. գլխաքանակի 76% անկումը, երբ գներն աճեցին 57%-ով, և 2013 թ. գլխաքանակի 34.2% աճը, որին հաջորդեց 13% գնանկում:

Գծապատկեր 1. Մսի գների շարժընթացը ՀՀ-ում¹⁵

¹² Տե՛ս ՀՀ ԱԿԾ, Հայաստանի սոցիալական պատկերը և աղքատությունը, 2015 թ., էջ 38:

¹³ Սեփական ուսումնասիրություն:

¹⁴ 100 սպառողների շրջանում անցկացված սեփական հարցման արդյունք:

¹⁵ Կազմված է ըստ ՀՀ ԱԿԾ, Պարենային ապահովություն և աղքատություն, Եր., 2016 թ. հունվար-մարտ, էջ 26, 2010 թ.՝ էջ 28:

Ոչխարի մսի գները կտրուկ աճեցին 2009 թ.՝ շուրջ 57%-ով՝ Իրանի Իսլամական Հանրապետություն ոչխարների մեծաքանակ արտահանման հետևանքով (2009–2010 թթ. գլխաքանակը նվազեց ավելի քան 45 հազարով), սակայն 2012 թ. սկսած՝ ոչխարի մսի գները համեմատաբար կայունացել են, և արձանագրվում է տարեկան միջինը 2.5% անկում:

Աղյուսակ 4

Մսի շուկայի զարգացման ցուցանիշները ՀՀ-ում¹⁶

N	Ցուցանիշներ	Չափի միավոր	2005	2010	2015	
1	Մսի և մսամթերքի սպառումը մեկ շնչի հաշվով	կգ	19.9	21.1	23.4	
	կենսապահովման նորմայի նկատմամբ	%	26.5	28.1	31.2	
	նույնը նվազագույն սպառողական զամբյուղի նորմայի նկատմամբ	%	54.5	57.8	64.1	
2	Մեկ շնչի հաշվով մսի տարեկան սպառողական ծախսերը	հազ. դր.	26.95	36.69	49.86	
	նույնը	սպառողական ծախսերի կառուցվածքում	%	10.6	10.6	9.8
		պարենի ծախսերի կառուցվածքում	%	17.2	18.9	20.0
3	Սպառված մսի 1000 կկալի արժեքը	դր.	1246	1806	2279	
4	Շուկայական առաջարկում	տեղական արտադր. տեսակարար կշիռը	%	58.7	53.5	65
		ներկրումների տեսակարար կշիռը	%	40.2	45.8	35

Տավարի մսի գների շարժընթացը համեմատաբար կայուն է: Կտրուկ անկում դիտարկվել է միայն 2007 թ.՝ ավելի քան 33%: 2007 թ. և դրան նախորդող տարիների տնտեսական բարձր աճի (2007 թ. երկնիշ տնտեսական աճ արձանագրած վերջին տարին է՝ 13.7%¹⁷), մսի սպառման ծավալների մեծացման (23.4 կգ՝ մեկ շնչի հաշվով¹⁸, որը բարձր է 2014 թ. համապատասխան մակարդակից 0.2 կգ-ով (աղյուսակ 4)) պայմաններում խոզի և տավարի մսի գների տարբերությունը ընդամենը 18% էր, ինչը սպառման մեջ հանգեցրեց տավարի մսի՝ խոզի մսով փոխարինման: Այստեղ դրսևորվել է տավարի մսի գնային առաձգականությունը (0.64%), քանի որ հեշտությամբ կարող է փոխարինվել խոզի, ոչխարի, թռչնի մսով, ինչպես նաև մսային ենթամթերքներով¹⁹: Ղա նկատելի է նաև թվական տվյալների համեմատության պարագայում: 2006 թ. խոզերի գլխաքանակն աճեց ավելի քան 54%-ով՝ 2007 թ. հասնելով 152.7 հազարի (սա հետանկախացման շրջանի ամենաբարձր ցուցանիշն է. խոզի մսի արտադրության աճը կազմեց 50%, իսկ սպառումն ավելացավ ավելի քան 47%-ով²⁰):

¹⁶ Կազմված է ըստ ՀՀ ԱՎԾ, Պարենային ապահովություն և աղքատություն, Եր., 2015 թ. հունվար-սեպտեմբեր, էջ 75, 97, 2010 թ.՝ էջ 69, 89, 2006 թ.՝ էջ 69, 88, Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք, 2015, էջ 102, 2006՝ էջ 92, 2015 թ. տվյալները սեփական հաշվարկների արդյունք են:
¹⁷ Տե՛ս ՀՀ ԱՎԾ, Հայաստանը թվերով, 2009, էջ 19:
¹⁸ Տե՛ս ՀՀ ԱՎԾ, Պարենային ապահովություն և աղքատություն, Եր., 2010 թ. հունվար-սեպտեմբեր, էջ 26:
¹⁹ **Серова Е.В.**, Аграрная экономика. Учебник. М., 1999, էջ 54–56:
²⁰ Տե՛ս ՀՀ ԱՎԾ, Պարենային ապահովություն և աղքատություն, Եր., 2008 թ. հունվար-սեպտեմբեր, էջ 59, 69–72:

Ընդհանուր առմամբ, հայաստանյան մսի շուկան ունի աճի մեծ հեռանկարներ, սպառման մակարդակը դեռևս ցածր է՝ 23.2 կգ (աղյուսակ 4), որը նույնիսկ չի հասնում նվազագույն սպառողական զամբյուղի շեմը: Չնայած հետազոտվող ժամանակահատվածում բնակչության մեկ շնչի հաշվով եկամուտների եռապատիկ մեծացմանը²¹, մսի սպառումը ավելացել է ընդամենը 16.5%-ով, այսինքն՝ եկամուտների ավելացումը, այլ հավասար պայմաններում, մեծացրել է մսի սպառումը ընդամենը 0.05%-ով: Սպառման մակարդակի այսպիսի փոփոխությունը է. էնգելի օրենքի դրսևորումն է, համաձայն որի՝ բնակչության մեկ շնչի հաշվով եկամուտների ավելացումը հանգեցնում է սննդի վրա կատարվող ծախսերի՝ ավելի փոքր չափով համամասնական մեծացման: Այլ կերպ ասած՝ որքան մեծ է ընտանիքի եկամուտը, այնքան ավելի փոքր եկամտի հավելաճի բաժին է ծախսվում սննդամթերքի վրա, ինչն օրինաչափ է ինչպես առանձին վերցրած ընտանիքի, այնպես էլ ամբողջ հասարակության համար:²² Այս թեզի փաստարկումը կարելի է տեսնել ծախսերի ցուցանիշների համեմատության միջոցով: 2005–2014 թթ. սպառողական ծախսերի 92%-ով մեծացման պարագայում պարենամթերքի վրա կատարվող ծախսերը մեծացել են միայն 55%-ով, իսկ մեկ շնչի հաշվով մսի սպառման ծախսերը նվազել են 0.7 տոկոսային կետով, այն դեպքում, երբ պարենամթերքի ծախսերի կառուցվածքում դրանք աճել են 2.7 տոկոսային կետով: Դրանում իր դերն է ունեցել նաև մսի գների աճը, որի հետևանքով 1 շնչի հաշվով մսի սպառման մակարդակի 1.1 անգամով ավելացման պարագայում մսի սպառողական ծախսերը ավելացել են անհամարժեք՝ 1.8 անգամ: Մսի սպառման մեծացման գործում եկամուտների ավելացման դերը գնահատելու համար անհրաժեշտ է հաշվի առնել նաև դրանց մակարդակը: 2014 թ. մեկ շնչի հաշվով եկամուտներն ընդամենը 23%-ով են բարձր եղել աղքատության ընդհանուր գծից: Այս պարագայում եկամտի հավելաճն առաջին հերթին ուղղվում է առավել սուր արտահայտված կարիքների բավարարմանը և սննդի էներգետիկայի միավորի հաշվով ավելի ցածր գին ունեցող սննդամթերքներով ընտանիքի ապահովմանը:

Ընդհանրացնելով կարելի է նշել.

- մսի ինքնաբավության հաշվարկման մեթոդաբանությունը պետք է վերանայվի, որը թույլ կտա արդյունավետ գնահատել երկրի՝ սեփական ռեսուրսներով ապահովվածության աստիճանը,
- տեղական մսի որակական բարձր հատկանիշների, ծագման հուսալիության շնորհիվ մեծ է սպառողի վստահությունը և դրա նկատմամբ պահանջարկը, ինչը սեփական արտադրության զարգացման նախադրյալ է,
- մսի շուկան բնութագրվում է գների մեծ տատանումներով, և առկա է արտաքին կախվածության սպառնալիք, որն առավել արտահայտված է խոզի և հատկապես թռչնի մսի շուկաներում:

Նշված հիմնախնդիրները պայմանավորում են տեղական արտադրության զարգացման կարևորությունը, որի համար խիստ կարևոր են.

- անասնաբուծության կերային բազայի ամրապնդումը և սեփական կերային ռեսուրսներով ապահովվածության մակարդակի բարձրա-

²¹ Տե՛ս Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք, 2015, էջ 102, 2006՝ էջ 92:

²² Տե՛ս **Серов Е.В.**, նշվ. աշխ., էջ 57:

ցումը կերային մշակաբույսերի ցանքատարածությունների ընդլայնմամբ,

- արոտավայրերի ջրարբիացումը և բարելավման աշխատանքների իրականացումը,
- տոհմային գործի զարգացումը,
- անասնաբուծության զարգացման միջոցառումների հետևողական իրականացումը,
- համաճարակային հիվանդությունների դեմ պայքարի, կանխարգելիչ միջոցառումների, անասնաբուժական աշխատանքների արդյունավետ կազմակերպումը,
- տեղական շուկաների զարգացումը և մսի իրացման համակարգի կատարելագործումը,
- մսի արտադրության ինտենսիվացման միջոցառումների իրականացումը, որը թույլ կտա բարձրացնել արտադրության արդյունավետության մակարդակը:

Օգտագործված գրականություն

1. ՀՀ Կառավարության 2007 թ. մարտի 22-ի N 336-Ա որոշումը ՀՀ-ում տավարաբուծության զարգացման ծրագիրը հաստատելու և ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարությանը գումար հատկացնելու մասին:
2. ՀՀ Կառավարության 2007 թ. նոյեմբերի 1-ի N1289-Ա որոշումը ՀՀ-ում տավարաբուծության զարգացման ծրագրի շրջանակներում ձեռք բերված տոհմային երիկջները տարածվելու վճարման պայմանով հանձնելու մասին:
3. ՀՀ գյուղատնտեսության 2015-2025 թթ. կայուն զարգացման ռազմավարության կատարումն ապահովող միջոցառումների ցանկ:
4. Գրիգորյան Կ.Ա., Պարենային անվտանգության ապահովման և աղքատության նվազեցման հիմնախնդիրների լուծման ուղիները ՀՀ-ում, Եր., ՀՊԱՀ, 2011:
5. Հայաստանի վիճակագրական տարեգրքեր՝ 2006, 2010, 2015:
6. ՀՀ ԱՎԾ, ՀՀ արտաքին առևտուրը 2014 թ. (ըստ արտաքին տնտեսական գործունեության ապրանքային անվանացանկի 2-նիշ դասակարգման):
7. ՀՀ ԱՎԾ, Հայաստանի սոցիալական պատկերը և աղքատությունը, 2015 թ.:
8. ՀՀ ԱՎԾ, Հայաստանը թվերով:
9. ՀՀ ԱՎԾ, Պարենային ապահովություն և աղքատություն, Եր., 2006 թ., 2008 թ. հունվար-սեպտեմբեր, 2010 թ. հունվար-սեպտեմբեր, 2011 թ. հունվար-սեպտեմբեր, 2015 թ. հունվար-սեպտեմբեր, 2016 թ. հունվար-մարտ:
10. Մամիկոնյան Հ.Մ., Սննդարդյունաբերության էկոնոմիկա, Եր., ՀԱԱՀ, 2013:
11. Серова Е.В., Аграрная экономика, учебник. М., 1999.
12. FAO Food Outlook BIENNIAL REPORT ON GLOBAL FOOD MARKETS, Trade and Market Division of FAO // Rome, June 2016.
13. Statistical database of FAO // <http://faostat3.fao.org/home/E>

